

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

MINISTRI HISTORIAE

Pagalbiniai istorijos mokslai
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose

Mokslinių straipsnių rinkinys,
skirtas dr. Edmundo Antano Rimšos
65-mečio sukakčiai

Sudarytojai
Zigmantas Kiaupa
Jolita Sarcevičienė



Зображення Подільської земської печатки на документі з 1594 р.

Віталій Михайлівський

Сфрагістичний матеріал із пізньосередньовічного та ранньомодерного Поділля є доволі рідкісним у архівосховищах Центрально-Східної Європи. Символіка Подільського воєводства чи, точніше, Подільської землі є досить знаною у геральдиці. Пригадаймо хоча б опис хоругви під Гріонвальдом, який наводить у своїй Хроніці Польського королівства Ян Длугош, де подільська хоругва виступає під зображенням сонця на червоному тлі: *quorum quodlibet faciem solarem in rubeo campo habebat pro insigni¹*. Принаїдно, варто зазначити, що у збережених на сьогодні зображеннях Подільського герба у м. Кам'янці, немає жодного, яке б ідентифікувалося дослідниками як таке, що походить з XV та XVI ст.²

У Варшавському архіві давніх актів, серед розлогого листування коронного канцлера та коронного гетьмана Яна Замойського зберігся лист, який датований 2 лютого 1594 р. і був написаний у Кам'янці (див. додаток). Місцева шляхта, котра зібралася на земські рочки у столиці Подільського воєводства, зверталася до канцлера і гетьмана у своїх справах, які головним чином стосувалися небезпеки на неспокійному прикордонні Речі Посполитої з Молдавським князівством та Кримським ханатом.

Поява цього документа на початку 1594 р. добре корелюється зі станом тривог у середовищі подільської шляхти. Власне 1594 р. був відзначений кількома помітними подіями, такими як початок повстання Северина Наливайка та великим літнім походом татарського хана через Молдавське князівство, Покуття, повз Галич і подальшим переходом Карпатських гір з виходом на Закарпаття. А якщо врахувати відсутність у Речі Посполитій на той час короля Сигізмунда III, котрий виїхав наприкінці 1593 р. до Швеції, успадковувати ще й шведських престол, то ситуація з ймовірним походом

¹ J. Dlugosz, *Historie Polonicae Libri XII*, t. IV, libri XI, XII, Cracoviae, 1877, p. 39.

² Див. *Pomniki epigrafiki i heraldyki dawnej Rzeczypospolitej na Ukrainie*, t. 4: *Kamieniec Podolski*, oprac. P. Rabiej, Kraków, 2009.



Подільська земська печатка. 1594 р.

татар через територію Речі Посполитої була у колі уваги коронного канцлера Яна Замойського від самого початку 1594 р.³

Поява цього листа від подільської шляхти була пов'язана з кількома обставинами. Традиційно, кам'янецький генеральний староста був ключовою особою у східній політиці Польського королівства, починаючи з XV ст. У його обов'язки входило збирання усієї агентурної інформації про справи у Молдавському князівстві, Кримському ханаті та у Ногайській орді.

Другою обставиною було погіршення стосунків з татарами, що проявлялося у постійній артикуляції подільською шляхтою власне татарської небезпеки. Практично в усіх сеймикових документах, що збереглися з кінця XVI ст., йдеться про загрозу чергового татарського нападу на Поділля та Річ Посполиту загалом.

У нашому випадку цей документ цікавий тим, що його скріплено подільською земською печаткою, відбитки з якої є рідкісними на документах з цього часу. Власне відбиток печатки на червоному воску під паперовою кустодією є чи найдавнішим свідченням її існування та використання. Сама форма печатки кругла, діаметр складає 30 мм. В ренесансному щиті (12×13 мм) бачимо зображення сонця з променями до країв. Навколо щита готичним шрифтом видніється: • SIGIL[LUM] • [TERRAE] • CAMYENYE[CZIEN]SIS •. Сам напис легенди цього відбитку печатки читається по-гороно. Все, що подано у квадратних дужках, є спробою реконструкції, з огляду на особливості готичного шрифту та варіанти передачі назви Кам'янець, а також похідних від нього прикметників у тогочасних латиномовних та польськомовних документах XVI ст. Запропоноване тут прочитання фрагменту легенди як TERRAE вжито тому, що місце, яке вочевидь воно займало, є недостатнім для вміщення латиною слова PALATINATUS.

Використання означення *terra* (земля), а не *palatinatus* (воєводство) є нормальною практикою для Подільського воєводства, аж до початку XVII ст. У більшості тогочасних документів ця адміністративно-територіальна одиниця Польського королівства називається землею⁴. Це й може бути додатковим свідченням про те, що ця печатка була виготовлена щонайраніше на межі XV та XVI ст., коли у тогочасних

³ Про ці події див.: S. Kocowski, *Wyprawa tatarów na Węgry przez Polskę w 1594 r.*, Lublin, 1948, s. 9–11.

⁴ М. Крикун, Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV–XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел, Київ, 1993, с. 7.

документах щодо Поділля, слово *воєводство* не використовувалося, а збережені документи кам'янецького земського суду засвідчувалися печатками земського судді та земського підсудка⁵. Варто зазначити, що перша зі збережених на сьогодні книг кам'янецького земського суду починається у 1521 р.⁶

Підсумовючи, можемо зазначити, що подільська земська печатка була, ймовірно, виготовлена на межі XV та XVI ст., коли для засвідчення документації кам'янецького земського суду перестали використовувати особисті печатки земського судді та земського підсудка. Те, що її відбиток зафіковано на документі з 1594 р., свідчить лише про вкрай погане збереження документів, що виходили з подільського земського суду.

⁵ Див.: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 7306, 7307, 7319, 8245 та ін.

⁶ Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 37, оп. 1, спр. 1, Актова книга за 1521–1545 pp., 412 арк.

ДОДАТОК

**Лист шляхти подільського воєводства до Яна Замойського.
Кам'янець 2 лютого 1594 р.**

Оригінал: *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.*

Archiwum Zamoyskich. Syng. 705.

K. 68–69⁷.

Сторінка 20,5×30,2 по реставрації. Мова польська. Філігрань — картуши з короною, всередині якого підкова з хрестом.

k. 68–69.

Iasnie wielmozni M[iłoś]cziwi Panie Canczlerzu

Sluzbi nasze Braterskie zaliczami pilnie W[asz] M[os]cziwą łaskę W[asz] M[os]czi naszemu M[iłoś]cziwemu Panu et[c].

Wielkie Angarie ѿ skodi niezmierne kthore pod then czas Cu niebithnoszci K[róla] I[ego] M[osci] czierpiemi z naiazdow ludzi z wołoch w poczcziech niemałich, przymusaią nas do thego. I'u thoczo ssię z nami dzieie oznaimiez, ѿ probzami nassemi o ratunek so licitowacz nam przichodzi W[asz] M[osc]. Abowiec wiele nas obiwatelow kraiovowich, wthich czasiech, prze częstę pustoszenia y palenia maietnoszci nassich, ...ida kiedy stej zie mie wielkie skody czierpiemy, ѿ mordi braczia nasi nad sobą wiele ich odniesli w domiech swoich. A czo więtsa, Is ssię tho za Coniventią samegos Hospodara wołoskiego⁸ dzieie, czo ssię nam nad wiadomoscz le[go] M[osci] Pana starosti kamienieckiego⁹, acz niedziecie. Bo tak iest na owim mieisczu czułim ys o kazdim by namnieisim niebespieczeństwie wczas wiadomoście miewacz, y nam drugim oznaimiacz nie zamiekiwa. Ale is prozno od sie-

⁷ Стара нумерація зазначена олівцем 65–66. В лівому верхньому куті почерком XIX ст. написано *Województwo Podolskie do J. Zamoyskiego. 1594.*

⁸ Молдавським господарем у цей час був Арон Тиран (*Aron Tiranol*).

⁹ Старостою у Кам'янці у цей час був польський пискар Ян Потоцький (*Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka, Kórnik, 1998, Nr. 560, s. 132).

bie mieskaiac̄ tak przedko skupic̄ się y kilka nas niemozemy, iako przedko nieprzÿaczel zbroiwiſi czo vſtapi. A Ie[go] M[ość] pan starosta zas, ktoriby nairiekli maiac̄ wiadomoscz mogł dla samego nierichlego zebrania liudzi. Gdis swemi niepodoła s themu odepisecz nie može. Przetho then bismi naipotrzebnieisi srzodek do pohamowania thego swowo-leństwa, y zachowania pokou pospolitego bydż rozumien. Aby pod ten czas Ie[go] M[ość] pan starosta do taki czułosci swej y potęznoscz dla przedkiego odpierania nieprzÿacziela tak ustawicznego y przedkiego miecz mogł. Czo is bydż niemoze bes ludzi sluzebnich. A bacząc̄ is then kost dla ozdobie R[zeczy] P[ospolitej] y nassegō pokou y potreby wielki obroczon by był. Vziwami pilnie W[asz] M[ość] nassegō M[iłoš]cziwego pana abis W[asz] M[ość] rotkę na koni przynamniei pułtorasta Ie[go] M[ości] panu starosczie y przipowie-dziec̄, y onego aby ią przyał probzami swemi solicitowacz raczil. Nieoglądaic̄ szię nicz na Constitucią, która Panom starostom Rot zabrania¹⁰ na on czas, gdy pewnego pokou vzicz od thego nieprzÿaciela spodziewalismi szię iednak then zolnierz, aby s Targu zył, les y staty od nas zmacętno tezi nassi niedosiągaiac̄ ani ssię przikrzacz. Bo iesli ssię tho opatrznosczią y potęznosczią Ie[go] M[ości] pana starosti samego nie vymie, obawiacz ssię aby za niewyczterpieniem nassem za tak wielkiem daniem prziczini, do złego czego nie-priskoło. Zaczem aby zas wzruszenia pokou nieprzÿaczel non p[rae]tenderet. Czo ssię wsitko uwaznemu y mądremu rossądkowi W[asz] M[ość] podawa. Bo iako teras dla nieprzedkiego dosiężenia, tak potim, gdj wobozie zołnierz podolski będzie, tim trudniei rabunku stamtąd spodziewacz ssię mozemi. Pokorne thedy y po drugie prosiemi aby tha nassa prozba mieiscze u w. mczi naszegō M[iłoš]cziwego pana miała, y ustnie z W[asz] M[oś]czią Ich M[oś]cziom panom Piotrowi Piaseczkiemu¹¹ y Marcinowi Radeczkiemu¹² braczi nassi odnieszcz zleczilismi. Obieczuiac̄ tho W[asz] M[ość] isczo iedno łaski y vczinnosczi W[asz] M[oś]czi wtei mierze poznanie, tho ku dobremu oyczizni y spokoinemu iey bycz prziznaw-si za tho W[asz] M[oś]czi nassemu M[iłoš]cziwemu panu zawse sluzicz będącemi. Oddawa-mi przithem podrugie nasse Braterskie sluzbi w M[iłoš]cziwą łaskę W[asz] M[oś]czi. W Kamięnczu na ziedzdie y zebraniu nassim w Roki ziemske kamienieczkie die 2 Februarj A[anno] 1594.

¹⁰ Йдеться про положення конституції Варшавського сейму 1590–1591 pp. у розділі *Disciplina militaris: lednak żaden senator ani starosta sądowy rot takowych mieć nie może, dla powinności urzędów swych wykonywania.* (*Volumina Constitutionum, vol. 2, t. 2: 1587–1609*, do druku przygotował S. Grodziski, Warszawa, 2008, s. 177)

¹¹ Подільський шляхтич Пйotr П'ясецький герба Гоздава, син Єжи П'ясецького (L. Białkowski, *Podole w XVI wieku. Rysy społeczne i gospodarcze*, Warszawa, 1920, s. 159).

¹² Подільський шляхтич Марцін Радецький герба Пом'ян, син Станіслава Радецького та Каташини з Личковиць (K. Pułaski, *Stare osady w ziemiie kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej*, K. Pułaski, *Szkice i poszukiwania historyczne. Seria trzecia*, Kraków, 1906, s. 142).

Ŷ z stroni Angarŷ kthore czierpięmi od zołnierzow zleczilismi Ich M[ościam] panem Braczi nassi z W[asz] M[osć]cią mowicz, ź łaske uzicz W[asz] M[osć], aby ssię themu wczas zabiezało.

W. M[ośczi] nasze[go] M[iłościwego] pana
Braczia y służdzi powolni,

Urzędnici Zyemsczy y Ricerswto
woiewodstwa podolskie[go] na rokach
w Kamyenczu zgromadzeni.

s. 69.

Jasnie wielmożnemu panu panu Ianowi¹³
Zamoyskiemu s Zamoszcia Canczlerzo:
Hetmanowi wielkiemu Koron:
iemu Malborskiemu, Miedzi:
sorskiemu etc. etc. staro:
cziwemu panu y Bratu
nalezi.

2 Febr[uaria] 1594 skarga na zołnierza Vkrainskiego¹⁴.

¹³ Адресат зіпсовано.

¹⁴ Дописано іншою рукою та іншим чорнилом.

SUMMARY

The Image of Podolian Territorial Seal on a Document from 1594

Vitaliy Mykhaylovskiy

This article presents the earliest image of Podolian territorial seal, which is one of official symbols in the Podolian voievodeship of the Polish Crown. This seal signifies the letter written by Podolian nobles to the Crown Chancellor Jan Zamoyski on February 2, 1 1594. The image pictures the sun on a renaissance shield, the symbol of Podolian voievodeship.

SANTRAUKA

Podolės žemės antspaudas 1594 m. dokumente

Vitalij Michailovskij

Straipsnyje pristatomas ankstyviausias Podolės žemės antspaudas – vienas iš oficialių Podolės vaivadijos simbolių Lenkijos Karalystėje. Antspaudu buvo pažymėtas Podolės bajorų laiškas, rašytas 1594 m. vasario 2 d. kancleriu Janui Zamojskiui, kuriame vietos bajorai skundžiasi dėl nuolatinių puldinėjimų iš Moldavijos bei Krymo totorių ir prašo skirti ginkluotų pajėgų gynybai. Atspaude vaizduojama saulė renesansiniame skyde – Podolės vaivadijos simbolis, žinomas iš ankstesnių šaltinių.